COMBATRE LA DESINFORMACIÓ DES DE L'ARXIVÍSTICA I LA GESTIÓ DOCUMENTAL

Joan Soler Jiménez
Professor de Diplomàtica a l'ESAGED
President de l'Associació d'Arxivers – Gestors de Documents de Catalunya
Selecció de material en motiu del **Fact-cheking day 02/04/2020**

Bibliografia de referència

La temàtica de les notícies falses, la post-veritat i la desinformació està a l'ordre del dia. Cada dia surten noves informacions, nous productes i una immensa quantitat d'articles i llibres per mirar de comprendre a què ens referim. Malgrat que tenim clar que la lluita entre veritat i mentida forma part inherent de la condició humana i, per tant, la podem remuntar a "Adam i Eva" (per no dir al principi dels temps de vida en societat), sí que és cert que des de l'adveniment de Donald Trump com a president dels EEUU el 2016, la necessitat de la societat per comprendre aquest fenomen és cada vegada més gran. No tant perquè no sapiguem que existeix aquesta dicotomia original entre allò fals i allò vertader, sinó perquè les xarxes socials, internet, la transformació digital i els ritmes frenètics que ens produeix la infoxicació, la percepció d'engany permanent està fent perdre les certeses i la seguretat. Això provoca reaccions a favor i en contra: gent que vol entendre constantment la profunditat de certes notícies i gent que està involucionant cap a certeses inamovibles (i, de retruc, cap a nous absolutismes i autoritarismes). Per mirar de comprendre aquest fenomen a l'actualitat us proposo algunes lectures que us poden ser d'interès:

Per entendre què ha passat des de l'adveniment de Donald Trump en tota aquesta matèria teniu tres llibres fonamentals:

- Acosta, Jim. *El enemigo del pueblo. Un tiempo peligroso para decir la verdad*. Madrid: Harper Collins, 2019, 398 p.
- Ancona, Matthew d'. *Posverdad. La nueva guerra contra la verdad y cómo combatirla*. Madrid: Alianza Editorial, 2019, 195 p.
- McIntyre, Lee. *Posverdad*. Madrid: Cátedra - Teorema, 2018, 190 p.

Per comprendre el fenomen de manera global des d'una òptica propera:

- Amorós Garcia, Marc. *Fake news. La verdad de las noticias falsas*. Barcelona: Plataforma actual, 2018, 192 p.
- Argemí, Marc. *El sentido del rumor. Cuando las redes sociales ganan a las encuestas*. Barcelona: Península Atalaya, 2017, 232 p.
- Levi, Simona. *#FakeYou. Fake news i desinformació. Governs, partits polítics, massa media, corporacions, grans fortunes: monopolis de la manipulació informativa i ... de la llibertat d'expressió*. Barcelona: Rayo Verde Editorial, 2019, 224 p. Podeu veure més informació sobre la feina que fa la gent de XNet en relació a les Fake News aquí: https://xnet-x.net/ca/
- Ferraris, Maurizio, *Postverdad y otros enigmas*, Madrid: Alianza editorial, 2019, 176 p.

- Magallón Rosa, Raúl. *Unfaking news. Cómo combatir la desinformación*. Madrid: Ediciones Pirámide, 2019, 204 p.

Si voleu una autèntica enciclopèdia de l'engany al llarg de la història amb definició de falsetats, conceptes periodístics, psicològics i esquizofrènics que ens acaben enganyant (fins i tot voluntàriament), us recomano un llibre extraordinari:

- Sorgatz, Rex. *The Encyclopedia of Misinformation*. New York: Abrams, 2018, 255 p.

I, finalment, per a disposar d'una visió de contrast sobre la temàtica i l'impacte que està produint en l'arxivística, la gestió documental i la diplomàtica la proliferació de les notícies falses i la crisi de certesa sobre l'autenticitat documental dels documents digitals us recomano dues obres completíssimes:

- Duranti, Luciana; Rogers, Corinne (ed.) *Trusting Records in the Cloud*. London: Face Publishing, 2019, 306 p.
- Millar, Laura A. *A matter of facts: The value of evidence in an information age*. Chicago: Ala Editions, 2019, 192 p.

Conceptes i terminologia d'aplicació: revisió crítica.

Els conceptes i la terminologia d'aplicació en el camp de la falsedat i l'autenticitat són dos elements extraordinàriament fluctuants a l'actualitat. En realitat els vocabularis entre ciències, disciplines i els usos socials i del mercat, acaben trobant-se en un camp de batalla ple de mines. En el nostre cas, preferentment, els conceptes i els termes de l'arxivística, la gestió documental i la diplomàtica que hem utilitzat per definir dades, informació i documents, mai han estat del tot estables. Per quin motiu? Perquè sempre han tingut més una orientació pràctica (i pragmàtica) que no pas un fonament epistemològic (i etimològic) inamovible. La necessitat de interactuar amb altres disciplines fa que defensar segons quines definicions sigui complex, sobretot si, tradicionalment, el coneixement arxivístic no ha estat tant ben atès com el coneixement informàtic. Per aquest motiu en aquesta sessió us proposo una reflexió crítica sobre conceptes i terminologia, amb la voluntat de donar-hi una volta de full més. En una societat líquida, les certeses han estat substituïdes per les tendències i l'estadística.

El què em coneixeu sabeu que fa temps que faig classes de Diplomàtica a l'ESAGED i que aquesta temàtica sempre m'ha preocupat. Us faig un parell de propostes bibliogràfiques on he provat d'afrontar aquestes dificultats.

- Soler Jiménez, Joan. «La il·lusió d'un vocabulari comú de la preservació digital». *Lligall*, [en línea], 1, n.º 31, pp. 15-43. https://www.raco.cat/index.php/lligall/article/view/340044

Informe del Consell d'Europa del 2018 fet per Claire Wardle i Hossein Deraikshan sobre la incidència de la Desinformació a les societats actuals. Incorporo aquest recurs per les definicions de base que aporta, però també per tota la reflexió que hi ha al darrera:

https://rm.coe.int/information-disorder-toward-an-interdisciplinary-framework-for-researc/168076277c

Mètode d'anàlisi diplomàtica: com demostrar l'autenticitat documental?

Una de les eines possibles que podem utilitzar per a combatre la desinformació és aprofitar el coneixement que ens aporta la Diplomàtica. Com bé sabeu aquest és el meu camp d'estudi des de fa ja molts anys. Sempre he vist que es tracta d'un coneixement que permet una aproximació completíssima a qualsevol realitat documentada. En aquest sentit el què us proposo en aquest apartat és conèixer, comprendre i avaluar el "Mètode d'anàlisi diplomàtica" que és fruit de més de deu anys de treball a les meves classes a l'ESAGED. Molts alumnes del màster d'arxivística i gestió documental l'han posat en pràctica fent exercicis concrets amb documentació medieval, moderna, contemporània, digital i, fins i tot, amb documentació que no és d'estricta natura jurídica. Us convido a conèixer-lo i a repassar-lo en detall. Amb aquest mètode coneixereu un document, una compilació de dades, una notícia, qualsevol realitat d'aquest estil, de manera molt profunda, i a més podreu acabar emetent un judici sobre la seva autenticitat o eventual falsedat.

El mètode ha estat testejat, com us dic, a les classes de l'ESAGED, però mai s'ha publicat enlloc. En tot cas podeu repassar una descripció més completa encara de cara un dels ítems que s'hi presenten a:

- Soler, Joan. *Del bit al logos. Preservar documents electrònics a l'Administració local*. Barcelona: Diputació de Barcelona, Col·lecció Estudis, 2009, 349 p. Especialment el capítol 2 "Diplomàtica del document electrònic d'arxiu" i el capítol 3 "Propietats del document electrònic". Enllaç: https://www1.diba.cat/llibreria/pdf/46022.pdf

Per aprofundir en els principis bàsics de la Diplomàtica, amb explicació també detallada de molts dels elements del mètode podeu repassar dues obres clàssiques:

- Duranti, Luciana. *Diplomatics. New uses for an old science*. Lanham: Scarecrow Press, 1998, 186 p.
- MacNeil, Heather. *Trusting records. Legal, historical, and diplomatic perspectives*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 2000, 163 p.

Finalment, per veure com s'aplica el mètode (encara que no de manera sistemàtica seguint tots els punts, però sí mirant de donar resposta als tres grans elements analitzables - context, estructura i essència), podeu mirar els següents exemples que trobareu al bloc www.diplomaticapuntcat.blogspot.com

- "Diplomàtica del decret de convocatòria de la consulta del 9N":

  http://diplomaticapuntcat.blogspot.com/2014/09/diplomatica-del-decret-de-convocatoria.html

- "L'home clau de la versió espanyola de la resposta de Juncker sobre la Independència de Catalunya és ...":

  http://diplomaticapuntcat.blogspot.com/2015/09/l-clau-de-la-versio-espanyola-de-la.html

- "Un esborrany és un esborrany":

  http://diplomaticapuntcat.blogspot.com/2017/06/un-esborrany-es-un-esborrany.html

- "Cartes de petició de referèndum: sociologia del seu procediment":

  http://diplomaticapuntcat.blogspot.com/2017/06/cartes-de-peticio-de-referendum.html

- "*The Nota*." Anàlisi diplomàtica:

http://diplomaticapuntcat.blogspot.com/2017/08/the-nota-analisi-diplomatica.html

- "L'original *of the Nota.*" Anàlisi diplomàtica:

  http://diplomaticapuntcat.blogspot.com/2017/09/loriginal-of-nota-analisi-diplomatica.html

A! Per cert, per qui li agradi la diplomàtica clàssica, la que estudia els documents medievals, mireu quines idees més interessants per aplicar a la documentació del present i a les fake news, que vaig extreure d'aquest clàssic:

- Valla, Lorenzo. *La falsa i inventada donació de Constantí*. Barcelona: Adésiara, 2012, 265 p.
- "Els mentiders han de tenir bona memòria! Sobre Lorenzo Valla i les *fake news*": http://diplomaticapuntcat.blogspot.com/2018/02/els-mentiders-han-de-tenir-bona-memoria.html

Eines de fact-checking i d'avaluació crítica de la desinformació

Els governs i el poder. Efectivament, aquesta és una de les fonts primàries de la desinformació. La mentida, la mitja veritat i la cruesa dels fets, són els instruments que entren en joc quan cal prendre decisions i explicar-les. Ningú vol haver de donar males notícies (o sí, sobretot si és contra a qui has batejat com els teus rivals o els rivals dels teus votants). El periodisme participa d'aquest joc per ser una professió dedicada a comunicar i, com a professió especialitzada en la construcció de relats i en l'elaboració de notícies, és un dels agents necessaris per a crear "fake news" o per lluitar contra elles. En aquest apartat hi veureu com els periodisme diagnostica aquesta realitat i com, honestament, mira de combatre-hi. Veureu, en algunes estadístiques, que la credibilitat ciutadana amb el periodisme ha decaigut dramàticament, i això acaba provocant una crisi en el sector que està demanant a crits plans de reconversió i de viabilitat econòmica importants. Promoure la mentida és una via per mantenir el negoci, ningú ho nega. I això és important recordar-ho. En contraposició, els professionals més reputats com a fonts de credibilitat són els científics i els tècnics, més fins i tot que els científics i tècnics que estan dins de l'Acadèmia (!). En aquest sector penso que hi hauríem de ser els arxivers - gestors de documents que treballem fora de l'Acadèmia (tot i que molts tinguem el risc d'estar treballant dins de l'Administració ...). Mireu-vos les diferents diagnosis que fan alguns periodistes reputats, mireu les solucions que proposen, mireu també què és el fact-cheking, el periodisme de dades i què està suposat l'aparició dels verificadors. Penso que aquest apartat és fonamental per entendre moltes coses.

La presentació que us ofereixo té al seu interior tots els enllaços necessaris a la bibliografia i als articles de suport que he triat. Són pocs però molt actualitzats, i penso que aporten molta informació en poc text, que és el què ens interessa si volem una aproximació "bàsica" a la problemàtica.

Contextualitzar les fonts originals i els productors de dades: com fer-ho bé.

Pot l'arxivística ajudar a combatre la desinformació? En la mesura que aquesta ha ajudat sempre a protegir i facilitar l'accés a les fonts originals, base probatòria de certeses i falsedats, sens dubte que hi pot tenir un paper important a jugar. Tanmateix, la natura "digital" del fenomen de la desinformació fa que l'arxivística, vista des d'una òptica tradicional, no pugui oferir solucions o instruments per assolir l'objectiu desitjat. Cal una adaptació al medi digital que permeti adaptar, no només els principis de l'arxivística,

sinó les estratègies i les eines a posar en pràctica. El què apunto en la presentació que us ofereixo són algunes línies de treball que s'estan duent a terme des de projectes com InterPARES, però també des d'altres àmbits. En concret es detecten els següents àmbits de treball

- La protecció de la font original.
- Una Nova Taxonomia de la desinformació.
- Autenticació: una verificació des de l'arxivística.
- Potenciar la qualitat de les dades.
- Una arxivística d'algoritmes

Mireu-vos la presentació que he volgut que fos especialment analítica i, per tant, amb força text per mirar de fer-me entenedor. Pel què a a bibliografia específica sobre aquesta temàtica, a més de alguns articles enllaçats que hi trobareu, podeu consultar on-line aquests:

- Duranti, Luciana. "Whose truth? Records and archives as evidence in era of post-truth and disinformation." Dins Brown, Caroline (ed.) Archival futures. London: Facet Publishing, 2018, 19-32.

  https://www.researchgate.net/publication/332565347_Whose_Truth_Records_and_archives_as_evidence_in_the_era_of_post-truth_and_disinformation

- Duranti, Luciana. "An infrastructure for Truth. Entrusting Digital Facts to Archival Theory." Presentació a l'ICA-ALA Conference, Mexico City, 27 novembre 2017.

  http://www.alaarchivos.org/wp-content/uploads/2017/12/Magistral-Luciana-Duranti.pdf

- Lemieux, Victoria; Douglas, Tyler. "Leveraging Archival Theory to Develop A Taxonomy of Online Disinformation", december 2018:

  https://www.researchgate.net/publication/330625671_Leveraging_Archival_Theory_to_Develop_A_Taxonomy_of_Online_Disinformation

- Soler, Joan. *Del bit al logos. Preservar documents electrònics a l'Administració local*. Barcelona: Diputació de Barcelona, Col·lecció Estudis, 2009, 349 p. Especialment el capítol 4.2 "la qualiat de les dades i de la informació". Enllaç:

  https://www1.diba.cat/llibreria/pdf/46022.pdf